

Nieuwe horizonten voor taal- en letterkundigen

De beginjaren 1999-2014 van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren

Dat het ontstaan van de DBNL veel voeten in de aarde heeft gehad, blijkt wel uit dit omvangrijke en diepgaande artikel van Ton van Kalmthout. Als senior-onderzoeker literatuurgeschiedenis bij het Huygens Instituut beschrijft Van Kalmthout de debatten en discussies waaruit het idee van een digitale bibliotheek ontsprong. Via een weg van subsidies, commissies en soms wat meningsverschillen is deze database geworden wat ze nu is. Van Kalmthout zet op een overtuigende wijze uiteen waarom de DBNL zo'n waardevol en belangrijk instituut is. Daarbij aarzelt hij niet aan te geven dat er zowel met een waarderende als een kritische blik naar gekeken kan worden.

‘Digitaliseren van teksten is nodig’, betoogde de neerlandicus en volksverhalenspecialist Theo Meder in 1996, ‘om literair, taalkundig en cultuur-historisch onderzoek te stimuleren, om teksten te behoeden voor verzuring en verkrumpling, om grote hoeveelheden teksten goedkoop bereikbaar te maken en te houden – ook over grote afstanden. En dat is een ontwikkeling waarvan de neerlandici extra muros ook kunnen gaan profiteren. Binnenkort dan.’ (1996: 47) Meder zei dit op een conferentie van de Stichting Tekstcorpora en Databestanden in de Humaniora (STDH), actief sinds 1991. In het buitenland waren al diverse initiatieven genomen om digitale tekstverzamelingen aan te leggen, zoals het Project Gutenberg dat al in 1971 in de Verenigde Staten begon, het vijf jaar later opgerichte Oxford Text Archive, het in secundaire literatuur gespecialiseerde JSTOR (1995) en tot slot Gallica, dat in 1997 gelanceerd werd door de Bibliothèque Nationale de France. Na de geboorte van het wereldwijde web voor wetenschappers in 1991 was deze internettoepassing vanaf 1994 beschikbaar gekomen voor een breder publiek. Rond 2000 gingen erfgoedinstellingen, zoals musea en bibliotheken, zich op tal van plaatsen in de wereld oriënteren op de mogelijkheid om hun collecties digitaal toegankelijk te maken. Ook in Nederland waren sommige geesten er inmiddels rijp voor. Dat bleek bijvoorbeeld uit de totstandkoming van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL), een collectie die tegenwoordig in beheer is van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

Het gaat hier om een in meerdere opzichten uniek corpus teksten op het terrein van de Neerlandistiek. De DBNL is een voorziening die niet meer weg te denken is uit het culturele leven van het Nederlandse taalgebied. Nu het dit jaar twee decennia geleden is dat de Stichting Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren werd opgericht, is er alle aanleiding om stil te staan bij de ontstaansgeschiedenis van de DBNL. Dat wil

dit artikel doen op basis van een analyse van materiaal uit het archief van de DBNL¹ en aanvullend literatuuronderzoek. Het richt de aandacht op de eerste vijftien jaar van de DBNL, de periode waarin Cees Klapwijk en René van Stipriaan er leiding aan gaven. Daarbij is het goed te onderstrepen dat het om voorlopige bevindingen gaat; er zijn nog veel complementaire bronnen te raadplegen en de geschiedschrijving over het *world wide web* staat überhaupt nog in de kinderschoenen.

Een deltaplan voor digitale tekstedities

Halverwege de jaren negentig waren ook in Nederland sommigen geporteerd van de aanleg van elektronische tekstcorpora. In zijn lezing herinnerde Meder aan een kort tevoren ondernomen poging van de neerlandicus Ben Salemans om een Computer Centrum Teksten voor Neerlandistiek gefinancierd te krijgen door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), een vergeefse poging overigens. Wel had de NWO in 1992 een Taakgroep Computerteksten voor de Neerlandistiek geïnstalleerd die de behoefte aan digitalisering van literair-historische teksten moest peilen onder neerlandici. De animo bleek nog gering, maar een voortgezette inventarisatie- en verzamelronde door Meder in 1993-1994 resulteerde wel in een lijst met circa vierhonderd reeds beschikbare elektronische tekstbestanden en een eerste collectie voor een op te zetten Tekstarchief voor Elektronische Letterkunde (TAEL). Dit archief, zo stelde Meder zich voor, zou de uitvoering van een ‘deltaplan voor digitale tekstedities’ moeten faciliteren, een plan waarvoor ook de mediëvist Willem Kuiper een pleidooi hield op de genoemde STDH-conferentie.² Eerder had Kuiper er weinig begrip voor getoond dat de NWO ook had geweigerd om het door de Taakgroep aanbevolen TAEL te financieren: ‘Over een jaar of vijftig, pak hem beet honderd, zal men de introductie van de computertechnologie in de alfawetenschappen vergelijken met de uitvinding van de boekdrukkunst zo’n 500 jaar geleden.’ (Kuiper 1994)

Deze gedachte lijkt ook de neerlandicus Marc van Oostendorp, werkzaam voor het Genootschap Onze Taal, geïnspireerd te hebben toen hij in 1995 besloot niet langer op subsidies te wachten en zijn onafhankelijke Project Laurens Jz. Coster begon, vernoemd naar de Haarlemse drukker die tot ver in de negentiende eeuw in Nederland was doorgestaan voor de ware uitvinder van de boekdrukkunst. Op de gelijknamige website Laurens Jz. Coster zette Van Oostendorp zo veel mogelijk door anderen aangedragen digitale tekstbestanden, zonder zich in dit beginstadium al te zeer te bekommeren om verantwoording van de bronnen en betrouwbaarheid van de transcripties. ‘Ik heb een ideaal’, schreef hij in 1997, ‘dat alles over de Nederlandse taal en literatuur op een dag op het internet staat.’ Vandaar dat hij zich eveneens inzette voor vergelijkbare initiatieven. Zo droeg hij Coster-teksten bij aan de door Arjan den Boer samengestelde, en door uitgeverij Het Spectrum in 1999 op de markt gebrachte cd-rom

1 Met dank aan Ryanne Keltjens en Cees Klapwijk voor het beschikbaar stellen hiervan.

2 Zie voor een latere versie: Kuiper 2001.

Klassieke literatuur. Nederlandse letterkunde van de Middeleeuwen tot en met de Tachtigers, verlicht met illustraties en geluidsopnamen. Zowel de cd-rom als het Project Laurens Jz. Coster zouden later aangewezen worden als rechtstreekse voorlopers van de DBNL. (Van Stipriaan 2003: 405 n.1)

Wie voor deze digitale bibliotheek het initiatief nam, is niet helemaal duidelijk. Zeker is dat Willem Huberts, penningmeester van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, zich in juni 1997 wendde tot de bibliothecaris van de vereniging, Paul Gerretsen, tevens bibliothecaris van de Leidse Universiteitsbibliotheek. Huberts liet zijn medebestuurder weten dat de Van Bijleveltstichting de Maatschappij jaarlijks 20.000 gulden doneerde om er beoefenaars van kunsten en wetenschappen mee te ondersteunen. Een bedrag, aldus de penningmeester

waarvan wij desgevraagd zeggen dat wij het aan de bibliotheek van de Maatschappij besteden. Als je onze jaarrekening goed bestudeert (en gelukkig doet de Van Bijleveltstichting dat niet) kun je zien dat we het geld eigenlijk grotendeels oppotten en af en toe aan een project spenderen.

Nu de stichting weer eens had geïnformeerd naar de besteding, was het aan de bibliothecaris om een betere bestemming te zoeken voor de inmiddels tot 140.000 gulden aangegroeide reserve.³ Die bestemming vond Gerretsen, op een idee gebracht door zijn beleidsmedewerker Cees Klapwijk⁴, in de ontsluiting van Nederlandse literatuur op het internet door middel van een ‘digitaal tekstarchief’, waar ook de overige bestuursleden van de Maatschappij voor open stonden. Eerder had Klapwijk ervoor gezorgd dat een deel van de ‘Levensberichten’ van de Maatschappij was gedigitaliseerd.

Van Oostendorp, inmiddels postdoc aan de Leidse universiteit en bijzonder hoogleeraar aan de Universiteit van Amsterdam, werd vermoedelijk gevraagd om te helpen het voornemen van de UB en de Maatschappij te concretiseren. Hij schreef in ieder geval een voorstel voor ‘Een Elektronisch Tekstarchief van de Nederlandse Literatuur’. Hierin zouden zowel de teksten uit het Coster-project als de door Meder gesignaleerde bestanden opgenomen moeten worden, evenals digitale collecties die in Leiden te vinden waren bij individuele onderzoekers en het Electronic Text Centre Leiden (ETCL), een samenwerkingsverband van de Letterenfaculteit, de bibliotheek en het CRI Instituut voor Telecommunicatie en Computerdienstverlening van de Universiteit Leiden. Het beoogde archief zou de teksten, anders dan die op de Coster-site, zo veel mogelijk volgens uniforme, internationale standaarden zoals SGML en XML aan moeten bieden. Ook stelde Van Oostendorp een ‘Lijst van interessante personen en instanties’ op, met daarop de namen van Kuiper, Meder en Salemans, alsmede die van

3 Kopie brief W.S. Huberts aan P.W.J.L. Gerretsen, 9 maart 1998.

4 In de kopie brief L.L. van Maris namens MNL aan College van Bestuur RUL, 20 okt. 1998, wordt Klapwijk ‘de initiator van het project’ genoemd. Zie over diens rol als grondlegger ook Van Oostrom 2016: 24.

het in tekstedities gespecialiseerde Constantijn Huygens Instituut (CHI) in Den Haag, het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) in Leiden, de Nederlandse Taalunie en het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI) in Amsterdam ('Al is het maar als subsidiegever').

Zelf zou Van Oostendorp graag meebouwen aan het tekstarchief, liet hij weten. Aan zijn voorstel voegde hij alvast een tweede toe. Voor taalkundig-prosodisch onderzoek naar literaire teksten bepleitte hij nogmaals de opbouw van een elektronisch tekstcorpus, gebruikmakend van alle beschikbare collecties. Dit keer zou het tekstarchief moeten bestaan uit een selectie van metrische gedichten en toneelteksten uit de geschiedenis van de Nederlandse literatuur, voorzien van markeringen van hun beklemtoning, metrische structuur en fonologische frasering. Zo zou achterhaald kunnen worden welk codeersysteem het meest geschikt was.

Weerstand en hooggespannen verwachtingen

Dat Van Oostendorps wensen de draagkracht van de Maatschappij verre te boven gingen, was al snel duidelijk; de Bijleveld-gelden zouden slechts een gering deel van de kosten kunnen dekken. Vandaar dat Klapwijk besloot om toch maar weer aan te kloppen bij de NWO. Hij schreef een eerste aanzet tot een subsidie-aanvraag ten behoeve van een 'nationaal tekstarchief voor de neerlandistiek', dat hij voorlopig Madoc doopte (over deze naam straks meer). De formele penvoerder van de aanvraag, die mede namens het ETCL ingediend zou gaan worden, werd de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. In Klapwijk's concept waren Van Oostendorps beide voorstellen en diens lijst met interessante actoren nagenoeg compleet opgenomen. Ook verzekerde Klapwijk zich van de assistentie van Willem Kuiper en vroegmodernist René van Stipriaan, werkzaam in de uitgeverwereld. Deze neerlandici leverden eveneens een voorstel voor een subproject in dat Klapwijk toevoegde aan de subsidie-aanvraag. Het betrof een plan van Kuiper voor een digitale editie van Dirc Potters *Der minnen loep* en een ontwerp van Van Stipriaan voor een website over de Nederlandse literatuur van de Gouden Eeuw.

In de aanvraagtekst werd het doel van het project als volgt samengevat:

Het streeft ernaar om een zowel in kwantitatief als kwalitatief opzicht bruikbaar tekstcorpus op het gebied van de Neerlandistiek op Internet beschikbaar te stellen en beschikbaar te houden. In de projectperiode wordt er naar gestreefd een kwalitatief betrouwbaar bestand van ca. 250 klassiekers uit de Nederlandse letterkunde op Internet beschikbaar te stellen, deels door het bijeenbrengen en redigeren van thans

5 'Madoc. Naar een "Magazijn met elektronische documenten voor de Nederlandse taal- en letterkunde". Aanvraag voor een subsidie bij de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen) in het kader van de "Aanvraagronde investeringen voor 1999" (Middelgroot)', augustus 1998, p. [2]. Op p. [5] wordt de doelstelling nader gespecificeerd.

verspreid bestaande tekstcorpora, deels door het scannen van werken waar nog geen digitale versie van bestaat.⁵

De organisatie, de tekstverzameling en de website die dit alles mogelijk zouden moeten maken, werd begroot op 2.023.013 gulden, een bedrag waarvan de Maatschappij, het CRI en het ETCL volgens de richtlijnen van NWO gezamenlijk ruim vijf ton voor eigen rekening zouden moeten nemen.

De aanvraag-in-wording riep hier en daar weerstand op, bijvoorbeeld bij Adriaan van der Weel, docent bij de afdeling Boekwetenschap en net als Klapwijk betrokken bij het ETCL. Door twee omstandigheden ontstond wrijving tussen beiden. Ten eerste liepen ze elkaar enigszins voor de voeten bij de ontwikkeling van een Gouden Eeuw-website van de Letterenfaculteit, waarbinnen Van der Weel met een aantal collega-anglisten en -boekwetenschappers de Engelstalige site Ad Vivum wilde maken, gewijd aan Nederlandse literatuur en beeldende kunst in internationaal perspectief. Tegelijkertijd wilde Klapwijk op diezelfde facultaire website een door Van Stipriaan voorgestelde afdeling over Nederlandse literatuur in de zeventiende eeuw realiseren. Daartoe regelde hij een door de Maatschappij c.q. de Bijleveltstichting gefinancierde werkplek bij de faculteit voor Van Stipriaan, die daar vanaf 1998 aan zijn site zou kunnen werken en Klapwijk kon bijstaan bij de verdere ontwikkeling van Madoc. Een tweede punt van ongenoegen was voor Van der Weel dat Klapwijks Madoc-aanvraag leek te gaan concurreren met een NWO-aanvraag waaraan hij zelf werkte ten behoeve van Ad Vivum. Half augustus 1998 werd deze aanvraag ingediend. De aanvraag voor Madoc, vertaald in het Engels, volgde op 1 september. De Ad Vivum-aanvraag was er als een appendix aan toegevoegd, wellicht om te suggereren dat er werd samengewerkt.

Enige tegenwind stak ook op vanuit het bestuur van de Maatschappij, dat de aanvraag, in afwachting van het NWO-oordeel, besprak in aanwezigheid van Klapwijk. Deze promoveerde zijn geesteskind hier en daar als een plan dat alom enthousiaste reacties losmaakte, maar diverse bestuursleden hadden bedenkingen. Letterkundige Frank Willaert 'zou een duidelijker geformuleerde aanvraag hebben gewenst, met een prioriteitenlijst'; taalkundige Marijke van der Wal 'vindt de aanvraag onvoldragen en willekeurig'; en ook boekhistoricus Paul Hoftijzer 'heeft kritiek op de aanvraag'. Voorzitter Eddy Grootes vroeg nog 'of er sprake is van een concurrentiesituatie', maar Klapwijk sprak dat tegen. Ondanks alle punten van kritiek bleef het bestuur bij zijn eerder aangenomen 'positieve grondhouding'.⁶

Ook de vier anonieme reviewers die NWO de aanvraag liet beoordelen hadden bezwaren. Zo betreurde een van hen dat het CHI niet deelnam als partner en zag hij overlap met Ad Vivum. Toch wogen ook dit keer de bezwaren niet op tegen de hooggespannen verwachtingen. Over het geheel genomen achtten de beoordelaars de be-

6 Kopie van bladzijde uit notulen bestuursvergadering MNL, 21 september 1998.

trokken instellingen en personen uitermate gekwalificeerd en hun aanvraag van groot gewicht. Referent D voorspelde: 'De betekenis van een Nederlands computertekstencentrum voor de neerlandistiek (en andere disciplines) zal vergelijkbaar zijn met de betekenis van de (elektronen)microscop voor medici, of de luchtfotografie voor archeologen', en: 'Madoc wordt een moderne, optimaal toegankelijke schatkamer van ons historisch literair verleden en speelt daarmee een sleutelrol in de instandhouding en vorming van onze Nederlandse identiteit. Een hoger nationaal belang is nauwelijks denkbaar.' C beaamde: 'Het nationale belang van het MADOC-project staat buiten kijf; het zet bovendien de Nederlandse taal- en letterkunde en cultuur nadrukkelijker dan ooit op de internationale kaart.'⁷

De repliek die Klapwijk en Van Stipriaan op de beoordelingsrapporten formuleerden was mede gebaseerd op een gesprek dat zij met de adviescommissie van de NWO mochten voeren ter toelichting van het voorstel. Die repliek gaf enkele belangrijke aanvullingen op de aanvraag. Zo zou de Vlaamse literatuur meer aandacht gaan krijgen in Madoc en werden de Nederlandse Taalunie en het CHI er alsnog bij betrokken. Overlap met Ad Vivum zou men natuurlijk vermijden, maar het was 'onzeker of dit separaat door de Leidse Letterenfaculteit bij NWO ingediende projectvoorstel uitgevoerd zal gaan worden.' In een begeleidend schrijven lieten Maatschappij-secretaris Leo van Maris en Paul Gerretsen weten dat zij, vooruitlopend op de beslissing van de NWO, een tijdelijke kracht – dat was dus Van Stipriaan – hadden ingehuurd om alvast een plan van aanpak op te stellen voor het vervolg.⁸ Dat de eerste stappen voor de uitvoering van het project al gezet konden worden leek verantwoord: tijdens het gesprek was 'een plezierige welwillendheid' bij de adviescommissie bespeurd.⁹

Gerretsen en Van Maris konden ook melden dat het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap al 'zeer grote belangstelling' voor Madoc had getoond en eveneens een zwaardere Vlaamse inbreng had bepleit. Dit was gedaan bij monde van Ronald Spoor, aan wie Van Maris de aanvraag ter kennisname had toegestuurd. Klapwijk liet Spoor in november weten dat Peter Doorn, lid van de NWO-beoordelingscommissie en directeur van het NIWI, hem tijdens een borrel had gezegd 'dat Madoc hoe dan ook doorgang zal vinden, al zal er nog wel wat gepruttel zijn'. Dat gepruttel betrof de vraag of Madoc niet bij het NIWI of de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag onderdak zou moeten vinden. Zelf voelde Klapwijk voor geen van beide, schreef hij, omdat het Vlaamse element niet verzekerd was bij uitsluitend Nederlandse instellingen – reden waarom hij Spoor op de hoogte bracht. Moest het op een keuze aankomen, dan gaf Klapwijk de voorkeur aan het NIWI:

7 Kopie brief M. Sparreboom namens Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen NWO aan L.L. van Maris, 14 oktober 1998, met als bijlagen de beoordelingsrapporten.

8 Kopie brief L.L. van Maris en P.W.J.L. Gerretsen namens MNL aan Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen NWO, 6 november 1998, met als bijlage o.m. 'Opmerkingen van de aanvragers bij de externe beoordelingen van het projectvoorstel MADOC'.

9 Kopie brief L.L. van Maris namens MNL aan D.J.G. Visser, vakgroep Informatierecht RUL, 27 oktober 1998.

Onderbrenging bij de KB heeft mijns inziens te veel risico's: gebrek aan draagvlak, bureaucratisering, te veel nadruk op het nationale (?) karakter en te weinig op een disciplinegebonden benadering, te veel nadruk op de objecten (codices, drukken) en te weinig op de inhoud (taal- en letterkunde, geschiedenis). Geen verwijt, maar realiteit. En de KB kan ook zeker een belangrijke bijdrage leveren aan Madoc.

Het leek Klapwijk nog beter om een geheel zelfstandige Stichting Madoc op te richten, een idee dat hij ook aan het Maatschappij-bestuur zou voorleggen.¹⁰

Vlak voor Kerstmis 1998 kwam de NWO met een nogal teleurstellende uitslag. Telefonisch kreeg Klapwijk informeel te horen dat slechts een klein deel van het aangevraagde bedrag zou worden toegekend. Begin januari volgde een officiële brief die 100.000 gulden toezegde om te experimenteren met de technische opbouw van een database en om iemand aan te stellen die voor de volgende subsidieronde een beter onderbouwde en uitgewerkte aanvraag moest schrijven.¹¹ Naar aanleiding van het telefoontje liet Klapwijk de NWO weten dat Madoc nu maar zou beginnen met beperkte middelen. Hij stuurde alvast een eerste ontwerp voor een website mee.¹²

Een zelfstandig warenhuis met een nieuwe naam

Even daarvoor had Klapwijk een procedure in gang gezet om Madoc als merk te laten deponeren. Die vindingrijke naam, enerzijds herinnerend aan het 'virtuele' werk dat de dichter van de *Reinaert* had geschreven, anderzijds een handzame afkorting van 'magazijn voor documenten', bleek problematisch: bij Uitgeverij Verloren verscheen al sinds 1987 *Madoc*, het tijdschrift van de gelijknamige mediëvistische stichting. Zowel deze stichting als Verloren maakten desgevraagd bezwaar tegen het gebruik van de naam door anderen. Om die reden hield Van Maris begin 1999 onder de direct bij het Madoc-project betrokkenen een schriftelijke stemming over een aantal alternatieven. Daarvan kreeg 'Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL)' de hoogste score¹³, een naam die nu alsnog als merk kon worden gedeponeerd. Een gelukkige samenloop van omstandigheden was dat de in 1994 opgerichte Digitale Burgerbeweging Nederland, afgekort DB.NL, eind 1999 besloot om zichzelf op te heffen.

Op 6 juli van dat jaar was ook een notariële akte gepasseerd waarbij de Stichting Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren werd opgericht, met als bestuur vertegenwoordigers van enkele verwante instellingen in Nederland en Vlaanderen: het CHI, het INL, de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

10 Kopie brief C.A. Klapwijk aan R. Spoor, Ministerie van OCW, 21 november 1998.

11 Kopie brief M. Sparreboom namens Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen NWO aan L.L. van Maris, MNL, en P.W.J.L. Gerretsen, UBL, 5 januari 1999.

12 Brief C.A. Klapwijk aan M. Sparreboom, NWO, per fax, 4 januari 1999.

13 De andere opties waren: Helicon, Mentor, Passim, Rederijk en Verzameld Werk. Kopie brief L.L. van Maris namens MNL aan redactieraad Madoc, C.A. Klapwijk, W. Kuiper, M. van Oostendorp en R. van Stipriaan, 10 maart 1999, met getourneerde stembiljetten.

(KANTL) en natuurlijk de Maatschappij. Hiermee kreeg Klapwijk dus de zelfstandige organisatie die hij had gewenst. Nu was het zaak om aanvullende financiering te vinden. Het was al gelukt om naast het NWO-geld extra ondersteuning te krijgen van de Maatschappij, de universiteit en het Ministerie van OCW. Voor de jaren 2000-2003 stelde de NWO nog eens anderhalf miljoen gulden (€ 680.672,-) beschikbaar voor de vervolgaanvraag *The First Stone*. Daarnaast werd de hoop gevestigd op de Nederlandse Taalunie.

Op instigatie van enkele OCW-ambtenaren wist Klapwijk in maart 2001 gehoor te vinden bij het Tweede Kamerlid Judith Belinfante, tevens lid van de Maatschappij en betrokken bij de Interparlementaire Commissie inzake de Nederlandse Taalunie. Dankzij haar kreeg hij op 4 april de gelegenheid om de DBNL zowel mondeling als schriftelijk aan de commissie te presenteren als een ‘Nederlands/Vlaamse stichting’, onder meer met zijn eigen notitie ‘Een taal, een schat, een bibliotheek’. Over dit exposé schreef hij Belinfante: ‘Het probeert vooral de ideologie van de DBNL te verwoorden. Het is mijn hoop dat deze ideologie, die door velen in Vlaanderen en Nederland gedeeld wordt, ook op politiek niveau weerklank zal vinden.’¹⁴ Dit was blijkbaar het geval: in het vervolg zou de Taalunie de DBNL structureel financieren, met een bedrag dat in de jaren 2008-2012 inmiddels was opgelopen tot circa negen ton per jaar. Daarnaast verwierf de DBNL in de loop van de tijd uit andere fondsen steeds additionele middelen voor specifieke projecten, al dan niet in samenwerking met andere partijen. Het ging om bedragen waarvan het gezamenlijke totaal van jaar tot jaar varieerde van 150.000 tot 700.000 euro.

Met de oprichting van de stichting maakte de DBNL zich los van de universiteitsbibliotheek. Op het Leidse adres Doelensteeg 2 huurde Klapwijk een bescheiden kantoorruimte, die in 2009 verruild kon worden voor een etage in het monumentale hoekpand Rapenburg 1, boven een Engelse pub. Als directeur verzorgde Klapwijk voortaan vooral de zakelijke bedrijfsvoering van de DBNL, terwijl Van Stipriaan fungeerde als inhoudelijk verantwoordelijke hoofdredacteur. Belangrijk punt van aandacht was voor beiden de juridische kant van het productieproces: op het merendeel van het te digitaliseren materiaal berustte kopijrecht. Aan auteurs en andere rechthebbenden moest dus toestemming gevraagd worden, die in vrijwel alle gevallen

*‘Klapwijk en Van
Stipriaan durfden
inmiddels al mee te dromen
met Van Oostendorp:
liefst voor het eind van
2015 zouden er 100.000
titels in de DBNL moeten
zitten, die tezamen in ieder
geval de complete
Nederlandse literatuur
zouden afdekken.’*

14 Kopie brief C.A. Klapwijk namens DBNL aan J.C.E. Belinfante, 6 april 2001. Zie ook kopie brief C.A. Klapwijk namens DBNL aan J.C.E. Belinfante, 14 maart 2001.

René van Stipriaan en Cees Klapwijk tijdens een personeelsuitje van de DBNL in 2001. Foto: Charlotte Boschma.

ook wel gegeven werd, ondanks het feit dat de DBNL er niet voor betaalde. Aan werk dat nog commercieel te exploiteren was, ging de redactie bij voorbaat voorbij; zeer recente literatuur werd nauwelijks opgenomen. Overigens bleek er voor illustraties in secundaire werken wel een speciale betalingsregeling met Pictoright nodig, aangezien deze belangenorganisatie van fotografen, illustratoren en vormgevers in 2009 dreigde met een miljoenenclaim in verband met de reproductie van beeldmateriaal. In afwachting van die regeling hield de DBNL tijdelijk enkele tienduizenden illustraties onzichtbaar in 2009 en 2010.

Hoofdzaak bleef echter de beschikbaarstelling van een betrouwbaar tekstcorpus: proza, poëzie en dramatisch werk, biografieën, studies en naslagwerken. Sinds 2001 liet de DBNL zich voor het digitaliseringsprogramma adviseren door vijf academische commissies: voor de taalkunde en voor de literatuur van de middeleeuwen, de Gouden Eeuw, de achttiende en negentiende eeuw, en de twintigste en eenentwintigste eeuw, later aangevuld met afzonderlijke commissies voor Surinaamse, Zuid-Afrikaanse en jeugdliteratuur. Na vaststelling van wat de adviescommissies voor digitalisering aan droegen, zorgden zes à tien bureauredacteuren, bijgestaan door een wisselend aantal freelancers, voor diplomatische transcripties van de teksten (inclusief de paginering), verrijkten ze die met ontsluitende gegevens en verzonden ze de voorbereikte bestanden naar enkele bedrijven in Manilla. Al in het najaar van 1999 was daar het eerste contact mee gelegd. Zij waren niet alleen gespecialiseerd in (al dan niet geautomatiseerde) digitalisering en codering van teksten, maar konden die werkzaamheden ook nauwkeurig en zeer goedkoop op zich nemen. Zo zorgden enkele tientallen personen op de

Filippijnen voor de daadwerkelijke conversie in XML. Na controle van hun werk voegde de bureauredactie er tenslotte metadata, links, hyperlinks en de eventuele illustraties aan toe, alvorens het resultaat online te zetten op www.dbnl.org. Uiteindelijk kon de DBNL zo een maximaal haalbare betrouwbaarheid claimen van 99,995 procent foutloze tekst, dat wil zeggen: een omzetting met niet meer dan één fout per tien pagina's. Alleen teksten die machinaal moeilijk leesbaar waren, met name gotische drukken, werden geheel handmatig gedigitaliseerd.

In de loop van de tijd had de DBNL zijn ambitieniveau steeds verder opgeschroefd. Aanvankelijk was het eenvoudig de bedoeling om de achterstand op het buitenland in het aanleggen van elektronische corpora enigszins in te lopen door binnen drie jaar een flinke verzameling van voornamelijk klassieke en anderszins gecanoniseerde teksten op het terrein van de Nederlandse taal- en letterkunde sinds de middeleeuwen toegankelijk te maken via het internet. De DBNL zou dan tevens fungeren als platform voor onderzoekers en instituten die een bijdrage wilden leveren met eigen digitale bestanden. In 2007 wilde de DBNL echter al niet meer een beperkt aantal, maar zo *veel mogelijk* bronnen aanbieden op een representatieve, overzichtelijke en goed navigeerbare website. En dat alles wel in een gestandaardiseerd formaat, in onderlinge samenhang en in een relevante context, met verwijzingen naar auteur, datering, genre enzovoort. Van Stipriaan vergeleek zo'n website met een warehouse waar je gericht kon zoeken naar wat je nodig had, maar ook in kon ronddwalen om ontdekkingen te doen. Dit in tegenstelling tot buitenlandse corpora als het Oxford Text Archive en het Gutenberg Project, die hij voorstelde als pakhuisen, omdat je er alleen uit kon opvragen wat je nodig had. Klapwijk en Van Stipriaan durfden inmiddels al mee te dromen met Van Oostendorp: liefst voor het eind van 2015 zouden er 100.000 titels in de DBNL moeten zitten, die tezamen in ieder geval de complete Nederlandse literatuur zouden afdekken.

Van warehouse naar shopping mall

Enkele maanden na de verzelfstandiging van de DBNL, begin 2000, kwam het productieproces op gang. Aan het eind van dat jaar werd een bètaversie van de DBNL-site op het internet gezet en in 2002 volgde de lancering voor het grote publiek. Het plan was om binnen drie jaar 250 literaire werken online te zetten. In principe zou de DBNL alleen Nederlandstalige teksten publiceren die reeds bij een uitgever verschenen waren. De eerste aanzet tot de collectie kon al worden gevormd met geschikt bevonden tekstbestanden afkomstig uit de collectie-Kuiper en van Van Oostendorps Costersite. Van Oostendorp gaf meteen ook enkele te digitaliseren titels op van toonaangevende taalkundige werken en formeerde daarnaast de eerste commissie van experts die een aanbeveling deed voor honderd te digitaliseren artikelen uit de Nederlandse taalkunde.¹⁵ De komende jaren zouden vergelijkbare dossiers met steeds honderd

¹⁵ Print mail M. van Oostendorp aan C.A. Klapwijk, ook geadresseerd aan R. van Stipriaan, 6 april 1999, en print mail M. van Oostendorp aan C.A. Klapwijk, 25 mei 1999.

artikelen over de literatuur uit de diverse eeuwen volgen, samengesteld door de betreffende commissies van specialisten. Om vast te stellen wat er als eerste aan primaire werken opgenomen moest worden, organiseerde Van Stipriaan tevens een enquête onder de leden van de Maatschappij. Zo stelde hij vast welke werken volgens die professionals tot de literaire klassieken behoorden. Niet alles daarvan kreeg meteen een plaats in de DBNL, maar in 2008 zou hij alsnog een ‘Basisbibliotheek’ met ‘1000 sleutelteksten uit de cultuurgeschiedenis van de Lage Landen’ presenteren, die NRC *Handelsblad* aanpreef met een compleet katern. Inmiddels ging het al niet meer alleen om Nederlandse taal- en letterkunde, maar soms ook om historische, geografische en andersoortige wetenschappelijke werken.

Ondertussen was de DBNL begonnen met de samenstelling van een aantal thematische deelcollecties. Zo werd in 2005 een overzicht gepresenteerd van alle rederijkerskamers in de Nederlanden van de veertiende tot halverwege de zeventiende eeuw, met verwijzingen naar relevante archivalia en secundaire literatuur. Datzelfde jaar richtte de DBNL een zelfstandige website op over het werk van Willem Frederik Hermans, later gevolgd door een vergelijkbare site over Menno ter Braak. Bovendien werden sinds 2006 afzonderlijke deelcollecties aangelegd met en over Surinaamse, Zuid-Afrikaanse, Friese en Limburgse taal en literatuur, en verscheen dat jaar ook een overzicht van relaties van het Nederlandse taalgebied met de rest van de wereld: ‘Nederlands buitengaats’.

Dankzij de aangebrachte *identifiers* voor auteurs, titels et cetera hoefden opgenomen bronnen niet alleen als zelfstandige publicaties gepresenteerd te worden, maar waren ze ook te koppelen aan andere DBNL-items. De ruggengraat van de DBNL vormde een thesaurus met alle in de DBNL voorkomende namen van auteurs, aangevuld met thesauri met titels en toponiemen. Extra voorzieningen kwamen er in de vorm van audiovisueel materiaal (illustraties, portretten, facsimiles, geluids- en video-opnamen), lexica, een calendarium en een atlas. Daardoor leverde de DBNL verschillende soorten overzichten, die de vindbaarheid en raadpleegbaarheid van de vertegenwoordigde bronnen vergemakkelijkten. De teksten op woordniveau doorzoeken was uiteraard van meet af aan al mogelijk, maar in 2007 kwam ook een verbeterde zoekmachine beschikbaar. Van Stipriaan (2007) demonstreerde er meteen mee hoe historisch onderzoek naar afzonderlijke woorden voortaan in *faceted search* en met aanzienlijke tijdwinst te verrichten was. Zo wist hij het jarenlange promotieonderzoek naar de term ‘romantisch’ van W. van den Berg in een handomdraai te repliceren. (Van Stipriaan 2010)

Aan een geavanceerde zoekmachine was steeds meer behoefte, want de DBNL dijde flink uit. Eind 2007 herbergde ze zo’n tweeduizend boektitels, vierhonderd jaargangen van tijdschriften plus enkele honderden afzonderlijke artikelen. In totaal ging het om ruim een half miljoen pagina’s. Zes jaar later was dit getal opgelopen tot tien miljoen. Dat was mede te danken aan een grootscheepse operatie sinds 2010, waarbij circa 65 tijdschriften integraal gedigitaliseerd werden. Het ging om bladen die vaak nog niet ter ziele waren, met vele duizenden auteurs. Er werd een praktische manier

gevonden om hun toestemming voor rechtendragende teksten te krijgen: namens alle tijdschriften waarin ze gepubliceerd hadden vroeg de DBNL eenmalig permissie voor opname van al hun tijdschriftpublicaties.

Het productietempo was al eerder in een stroomversnelling geraakt. Enerzijds kwam er meer subsidiegeld beschikbaar, anderzijds daagden de massadigitaliserings-initiatieven van Google, en de KB in het kielzog daarvan, uit tot verhoging van de productie. Beide instanties bleken veel grotere hoeveelheden digitaal te doorzoeken tekst te kunnen realiseren, zij het ook in een minder betrouwbare en niet in XML gecodeerde vorm; ze lieten het bij afbeeldingen van pagina's. De DBNL bleef de tekst centraal stellen, maar koos in 2008 voorlopig een gulden middenweg: wel ging ze eveneens over op grootschalig scannen en ocr-en, maar de kwaliteit van de scans werd grondig gecontroleerd en het voornemen bleef om de gescande teksten op een later moment alsnog om te zetten in XML-bestanden. In 2013 kwam daar inmiddels zo'n 70% van de collectie voor in aanmerking. Van Stipriaan dacht dat de DBNL sneller kon digitaliseren dan dat de Nederlandse letteren zich vermenigvuldigden. Tegelijkertijd was het nu mogelijk om teksten in verschillende bestandsformaten aan te bieden. 'Het warenhuis dat we ons in 2000 voorstelden', constateerde Van Stipriaan in 2011, 'is zo langzamerhand een enorme shopping mall geworden, waar steeds meer verschillende producten te vinden zijn.' (Van Stipriaan 2011: 24)

De DBNL bediende dan ook een steeds omvangrijker publiek. Waren er eind 2001 nog ruim 1000 bezoekers per dag, in 2013 waren het er 15.000 à 20.000, die gemiddeld tien pagina's bekeken. Het jaar daarvoor ging het al om 60 miljoen *pageviews* in totaal. Verreweg de meeste bezoekers kwamen uit Nederland en Vlaanderen, maar ongeveer een vijfde van het publiek bevond zich elders. Richtte de DBNL zich aanvankelijk op onderzoekers, studenten en het in taal en literatuur geïnteresseerde publiek, na verloop van tijd kwamen daar historici, journalisten, vertalers, uitgevers, leraren en scholieren bij. Het waren overigens in de eerste plaats academici die de website wisten te vinden.

Lonkende verschietsen en kritische kanttekeningen

In 2012 besloot Van Stipriaan met ingang van het volgende jaar ontslag te nemen, mede vanwege ongenoegen over de wijze waarop het Ministerie van OCW er aanhoudend naar streefde om de DBNL ondergebracht te krijgen bij de KB. De overheidssubsidie liep ondertussen terug, terwijl het onderhoud van de sterk gegroeide database juist steeds hogere kosten met zich meebracht en het sinds de kredietcrisis van 2007-2011 moeilijker was geworden om financiering te krijgen voor extra digitaliseringsinitiatieven. In de jaren 2013-2014 zochten Klapwijk, de Taalunie, het Ministerie en het bestuur van de DBNL een manier om het voortbestaan ervan veilig te stellen. Een uitweg vonden zij in Den Haag: per 26 april 2013 trok het DBNL-bureau in bij de KB, wat alvast een besparing op de huisvestingskosten opleverde. Met ingang van 1 januari 2015 werd de Stichting DBNL geliquideerd en nam de KB de complete boedel en al het personeel over, inclusief Klapwijk. Belangrijkste sponsor bleef niettemin de Taalunie, waarmee

de DBNL haar Nederlands-Vlaamse karakter behield. Dat Van Stipriaan de transfer niet meer meemaakte, zal hij niet betreurd hebben: in het verleden had hij bij herhaling zijn afkeuring uitgesproken over de zijns inziens ‘laagwaardige’ digitaliseringsmethode die de KB hanteerde. Zijn vertrek zal de overname vergemakkelijkt hebben, maar betekende hoe dan ook een gevoelig verlies voor de DBNL.

Naast de coördinatie van het digitaliseringsproces had Van Stipriaan een groot deel van de *public relations* verzorgd, onder meer met een reeks lezingen en artikelen, waardoor hij voor velen hét gezicht van de organisatie geworden was. De eerste jaren schetste hij de lonkende verschieten voor de neerlandistiek, waarbij hij enige retorische overdrijving niet schuwde:

Literatuurwetenschap bestond zo kort geleden nog voor een belangrijk deel uit het nerveus, met kramp in de vingers door de kaartenbakken van een catalogus vlooiën – wie het nog heeft meegemaakt ruikt bij de gedachte eraan ongetwijfeld de muffe, door het decennialang bepotelen ontstane, geleerdenlucht die van de kaartjes afkwam. En verder bestond het bedrijven van wetenschap vooral ook uit wachten: wachten tot het boek arriveerde, tot de post kwam, en wachten op de fotografische dienst. Wachten (...) werd door niemand als prettig ervaren. (Van Stipriaan 2003: 403)

Zo’n tien jaar later had de DBNL zijn bestaansrecht al ruimschoots bewezen met betrouwbare, gedegen gemetadateerde en goed doorzoekbare teksten, ook naast andere digitale voorzieningen. Losse cd-roms of zoekresultaten van Google konden daar lang niet tegenop, aldus Van Stipriaan (2007: 339), omgeven als ze waren met tal van onzekerheden voor de onderzoeker die alsnog veel tijd kwijt zou zijn aan de noodzakelijke controle.

De taalkundige Matthias Hüning plaatste in 2008 wel kritische kanttekeningen bij deze voorstelling van zaken: de zoekfunctie van de DBNL bleek destijds nog niet goed toegerust voor opdrachten met wildcards en met tekens die niet in de ASCII-tekenset voorkomen; met behulp van de zoekmachine van Google bleken die beter uitvoerbaar voor de DBNL. Bovendien had Hüning moeite met de opmaak van de website: ‘Ik begrijp niet waarom ze bij de DBNL geen mooie webpagina’s kunnen maken...’ (Hüning 2008: 56) Daarin kreeg hij bijval van Danny Dobbelaere, docent aan de kunstacademie van Gent, die twee jaar later de vormgeving beoordeelde, mede op basis van een enquête onder Gentse en Brusselse studenten. Slechts 55% van de respondenten kon goed uit de voeten met de gebruikte letters: Palatino en Arial en, voor downloads en inleidingen, Times New Roman en Helvetica (‘ook twee klassiekers die kapotgebruikt zijn’). De keuze voor die lettertypes wekte volgens Dobbelaere ‘een wat banale en belegen indruk’. De esthetische vormgeving van de site, die hem in eerste instantie deed denken aan een papieren archief, vond hij als geheel ‘wat oubollig en voorbijgestreefd’. De donkerblauwe achtergrond met de afbeelding van een handschrift leek hem ‘een nogal somber, weinig uitnodigend beeld om de wereld van de literatuur “open te breken”’. (Dobbelaere 2009: 12-15)

Pijnlijkster nog was de kritiek van een van DBNL's *founding fathers*, Marc van Oostendorp. In een ironisch commentaar stelde hij in 2009 vast dat de website sterk verouderd was. Zojuist had hij daar een aankondiging uit 2001 gevonden, die beloofde dat DBNL-teksten nog datzelfde jaar te downloaden zouden zijn in bestandsformaten als HTML, ASCII, PDF en SGML. Maar acht jaar later leken de teksten nog steeds alleen beschikbaar in de eigen DBNL-opmaak en konden gebruikers ze niet vormgeven naar eigen inzicht of gebruikmaken van de verrijking die bij de digitalisering had plaatsgevonden. 'De DBNL zou langzaam maar zeker de gratis bibliotheek van het Nederlands erfgoed kunnen worden', aldus Van Oostendorp, 'als het de stap naar 2001 zou durven zetten.' (Van Oostendorp 2009)

Rond dezelfde tijd raakte de DBNL in een controverse met taaljournalist Ewoud Sanders. Toen de KB in 2007 had aangekondigd om haar collectie uit de jaren 1800-1950 compleet te gaan digitaliseren en daarbij zo mogelijk dubbele exemplaren te versnijden, geautomatiseerd te scannen en er ocr-software op los te laten, recommandeerde Sanders de KB-aanpak ook voor de DBNL. In een reactie legden Klapwijk en Van Stipriaan uit waarom ze niet mee zouden doen aan 'het gooi- en smijtwerk van de scanprojecten van Google en KB'. Sanders liet zich geenszins overtuigen. Hij bleef erop hameren dat de DBNL-methodiek veel te omslachtig en veel te duur was, met een veel te bescheiden rendement aan digitale corpora om bruikbaar te zijn voor taalhistorisch onderzoek. Ook vond hij dat de zoekfunctie nog altijd te wensen overliet. Onderzoekers zouden er dan ook beter aan doen als ze voor zichzelf grote digitale bestanden zouden aanleggen, enerzijds door ze te verzamelen op uiteenlopende plaatsen – bij de DBNL bijvoorbeeld! – en anderzijds door de ruggen van de eigen boeken te snijden en ze zelf te scannen en te ocr-en. Met een kleine investering voor een snijmachine, een scanner en een softwarepakket kon een particulier al een digitale bibliotheek aanleggen die de DBNL verre in omvang overtrof, rekende Sanders voor. (2009a) Zo had hij voor zichzelf een DigiTaalbibliotheek aangelegd met zelf aangemaakte en op het internet geogoste bestanden, overigens wel 'met de DBNL als grootste leverancier'. (Sanders 2009b: 227)

Onder letterkundigen bleef er meer waardering voor de DBNL. Zo constateerden Jan Baetens en Dirk De Geest: 'Ook al is de site niet meteen extra geavanceerd en worden de teksten doorgaans in een vrij rudimentaire vorm en in sterk verouderde versies aangeboden, voor tal van lezers, studenten en onderzoekers is de DBNL in korte tijd uitgegroeid tot een onmisbaar werkinstrument.' (2007: 169-170) En ook Peter Boot, als literatuurwetenschapper gespecialiseerd in digitale technieken, velde een genuanceerd

'Hoe men er ook over dacht, voor zowel mede- als tegenstanders stond vast dat de DBNL op zijn minst een flinke hoeveelheid literaire en wetenschappelijke bronnen aan de vergetelheid had onttrokken en in omloop hield.'

oordeel. Het verbaasde hem dat de DBNL de primaire literatuur niet beter integreerde met secundaire informatie die elders op het net voorhanden was, bijvoorbeeld op proefschriftensites. Hij was het met Sanders eens dat de zoekmogelijkheden van de DBNL en de flexibiliteit in de presentatie van teksten tekortschoten, maar daar stonden de betrouwbaarheid en de auteursthesaurus als sterke punten tegenover. Daarmee was in ieder geval een stevige basis gelegd voor de ideale digitale bibliotheek die Boot voor de geest stond. (Boot 2009)

Hoe men er ook over dacht, voor zowel mede- als tegenstanders stond vast dat de DBNL op zijn minst een flinke hoeveelheid literaire en wetenschappelijke bronnen aan de vergetelheid had onttrokken en in omloop hield. Dat bracht een revolutionaire verandering teweeg in de taal- en letterkundige onderzoekspraktijk, zo had Van Stipriaan al voorspeld in 2001:

Als de DBNL over tien jaar nog bestaat, dan is een ding zeker: de herinneringen aan *Het Bureau*, met zijn ondoordringelijke kaartenbakken, zijn dan definitief vervlogen. Dat zou zelfs kunnen betekenen dat de inhoud van het bestaan van de gemiddelde taalkundige of letterkundige helemaal opnieuw gedefinieerd is. Juist die o zo nuttige zoekfuncties maken iedere leek tot een trefzekere etymoloog, taalsocioloog of wat ook. En de logische keerzijde is dat die zoekfuncties elke traditionele etymoloog of taalsocioloog tot een leek maken. De wetenschap zal dan ook nieuwe horizonten kiezen, of vooral ook móeten kiezen. Het kan niet anders, dan dat het bestaan van de taal- en letterkundigen veel boeiender wordt. (Van Stipriaan 2001: 19)

Literatuur

- Baetens, J. & D. De Geest**, 'E-literatuur in het Nederlands: veel E-, weinig literatuur?'. In: *Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis*, 14 (2007): 160-178.
- 'De Basisbibliotheek. 1000 sleutelteksten uit de cultuurgeschiedenis van de Lage Landen' [speciale uitgave van het katern 'Boeken']. In: *NRC Handelsblad*, 3 april 2008.
- Dobbelaere, D.**, 'DBNL: het literair erfgoed veroverd cyberspace'. In: *Bibliotheek- en Archiefgids*, 85 (2009) 5: 11-16.
- Hüning, M.**, 'Kroniek van de taalkunde 2007'. In: *Internationale Neerlandistiek*, 46 (2008): 55-63.
- Klapwijk, C. & R. van Stipriaan**, 'Alle boeken thuis voor bijna niks: pennywise but poundfoolish'. *DBNL*, 29 november 2007, <<https://www.dbnl.org/nieuws/29112007.html>>, laatst geraadpleegd: 31-05-2019.
- Kuiper, W.**, 'Gebrek aan geld, of gebrek aan visie?'. *Neder-L*, 14 april 1994, <<http://www.neder-l.nl/newindex.html?http://www.neder-l.nl/archieven/kuiper/kuipero6.html>>, laatst geraadpleegd: 31-05-2019.
- Kuiper, W.**, 'Een digitaal deltaplan voor de literatuur van het verleden'. In: *Bzzlletin*, 30 (2001) 277: 113-121.
- Meder, T.**, 'De neerlandici gaan digitaal! 't Gaat alleen wat traag allemaal...'. In: *Neerlandica Extra Muros*, 35 (1997): 33-46.
- Oostendorp, M. van**, 'Het Nederlands op het internet'. In: *Emnet*, 1997, geraadpleegd via <<http://www.vanoostendorp.nl/computers/ideaal.html>>: 31-05-2019.
- Oostendorp, M. van**, 'Pleidooi voor een jaarwisseling'. *Neerlandistiek*, 20 december 2009,

- <<https://www.neerlandistiek.nl/2009/12/pleidooi-voor-een-jaarwisseling/>>, laatst geraadpleegd: 31-05-2019.
- Oostrom, F. van**, *Van geletterd naar gepixeld. Over de missie van de letterkundige neerlandistiek. Vijfentwintigste Bert van Selm-lezing*, Leiden 2016.
- Sanders, E.**, 'Gun boeken een tweede leven: digitaal'. *NRC Handelsblad*, 28 november 2007, <<https://www.nrc.nl/nieuws/2007/11/27/gun-boeken-een-tweede-leven-digitaal-11442082-a329928>>, laatst geraadpleegd: 31-05-2019.
- Sanders, E.**, *De reïncarnatie van het boek. In zeven stappen een eigen digitale bibliotheek*, Leiden 2009a.
- Sanders, E.**, 'Corpuslexicografie ligt binnen ieders handbereik'. In: E. Beijk & A. M. F. J. Moerdijk (red.), *Fons verborum. Feestbundel voor prof. dr. A.M.F.J. (Fons) Moerdijk, aangeboden door vrienden en collega's bij zijn afscheid van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie*, Leiden-Amsterdam 2009b: 223-236.
- Stipriaan, R. van**, 'Een warenhuis, geen pakhuis'. In: *Nederlands van Nu*, 49 (2001) 1: 15-19.
- Stipriaan, R. van**, 'Waar zit de winst? Een digitale bibliotheek voor de hele neerlandistiek. Enkele overwegingen bij de inrichting van de DBNL'. In: *Spiegel der Letteren*, 45 (2003): 403-416.
- Stipriaan, R. van**, 'Hoe onze woorden snel ouder worden. De introductie van de DBNL-zoekmachine'. In: *Onze Taal*, 76 (2007): 336-339.
- Stipriaan, R. van**, 'Zoeken naar romantiek. Geavanceerd onderzoeksinstrumentarium in de DBNL'. In: *Ts. Tijdschrift voor Tijdschriftstudies*, 14 (2010) 27-28: 5-17.
- Stipriaan, R. van**, 'De DNBL [lees: DBNL], een warenhuis in volle expansie'. In: *Neerlandia*, 115 (2011) 3: 22-24.